

Det var kun en drøm

Henia Vrazda ser tilbage på sin barndom og ungdom i 1950'erne og 1960'ernes Polen og på, hvordan hun sammen med sine forældre forlod sit hjemland, tvunget af den politiske situation. Hun erindrer rejsen til Danmark og mødet med en fremmed kultur og et nyt sprog. Samtidig reflekterer hun over, hvad den nye tilværelse har givet hende gennem årenes løb.

Af Henia Vrazda

I anledning af, at det snart er 50 år siden, at en stor gruppe jøder ankom fra Polen til Danmark, blev jeg spurgt, om jeg ville bidrage med en personlig beretning til *Rambam* om vejen fra Polen til Danmark, mødet med Danmark med mere. Jeg tænkte lidt over forslaget. Før nu har jeg aldrig skrevet om mine personlige oplevelser, følelser og tanker om min flugt fra Polen. Måske er tiden nu?

Ja, der er gået 50 år, siden en stor antisemitisk kampagne fordrev tusinder af jøder fra Polen. Og det skete kun 23 år efter Holocaust. Dengang mente jeg, at Holocaust i Polen først virkelig blev afsluttet på dette tidspunkt. Fordrivelsen i 1968 forløb dog uden fysiske tilintetgørelser. I stedet blev jøderne kraftigt opfordret til at forlade landet. De blev afskediget fra deres arbejdspladser. Polen blev jødefrit.

Før Anden Verdenskrig boede der ca. 3.350.000 jøder i Polen. Det antages, at der ved Anden Verdenskrigs afslutning var ca. 30.000 overlevende jøder i Polen – nogle overlevede på falske dokumenter, ”ariske” papirer, andre som soldater, og en lille del overlevede koncentrationslejrene. Men de fleste polske jøder, ca. 200.000, overlevede i Sovjetunionen og kom tilbage til Polen efter krigens afslutning. Russerne beholdt Ukraine og andre områder, som var polske før krigen. Man besluttede blandt de fire sejrsmagter USA, Storbritannien, Frankrig og Sovjetunionen, at Schlesien og Pommern skulle fratages Tyskland og indlemmes i Polen. Tyskerne, der

før boede i Polen, flyttedes til Tyskland, og de 200.000 jøder, der havde overlevet i Sovjetunionen, skulle flyttes til Schlesien og Pommern.¹

Mange jøder troede nu, at efterkrigstidens kommunistiske Polen blev et retfærdigt land uden jødeforfølgelser, og mange hjalp til med at genopbygge det nye land. Dog brast illusionerne for de fleste efter Israels sejr over de arabiske lande i juni 1967. Der kom antisemitiske kampagner især efter de studenterdemonstrationer, som fandt sted i foråret 1968, og den jødiske befolkning – såvel kommunister som ikke-kommunister – blev chikaneret. Jøder blev kaldt ”den femte kolonne” og direkte opfordret til at rejse til Israel: ”Jøder til Zion”. Man kunne også se en enkelt plakat, der opfordrede ”Jøder til Siam” (enten kunne man ikke stave, eller også anede man ikke, hvad Zion var). Jeg tænker ofte på, hvor nedværdigende denne politik var over for krigens ofre og over for dem, der troede på det nye system og hjalp med at indføre det i Efterkrigspolen.

Jøderne blev som skrevet opfordret til at forlade landet. Havde man som jøde bestemt sig for det, blev man beordret til at ansøge om fratagelse af polsk statsborgerskab. Dette blev iscenesat som en frivillig handling, men i realiteten tilsidesatte man den grundlæggende menneskeret, som retten til statsborgerskab for borgere, der har levet i et land gennem flere generationer, er. De officielle tal angiver, at ca. 13.000 jøder forlod Polen efter 1968. Efter min mening var vores forældre de sande

Min mormor, Glika Mendelson, sidst i 1930'erne.

Min morfar, Izak Mendelson, sidst i 1930'erne.

helte ud af de flygtninge, der forlod Polen i den periode. En stor del af dem havde mod til at stifte nye familier efter Holocausts rædsler på trods af, at deres tidligere hustruer, mænd og børn var omkommet i ghettoer eller koncentrationslejre eller var blevet myrdet af tyskerne eller af polakkerne (hvis man fandt dem i deres skjulesteder). I en høj alder var de i 1968 villige til at følge deres børn til et nyt liv i det ukendte – alene for at deres børn kunne leve frit i de nye lande, de flygtede til.

Ca. 3.000 polske jøder kom til Danmark i årene fra 1969 til 1973. Danmark har betingelsesløst åbnet sine døre for alle uanset alder, profession og køn. Tak, Danmark, for dette mirakel. En af familierne, der kom hertil, var vores familie – min mor, far og jeg (enebarn). Vi ankom til Danmark den 15. oktober 1969.

Mine forældre

Min far, Majer, blev født i 1906 af jødiske forældre. De var jødisk gift. Familien boede i Vestukraine, der lå i den del af Polen, som dengang tilhørte Østrig-Ungarn. Hans far deltog i Første Verdenskrig og faldt i krigen. Familien – min bedstemor, min far og hans to søskende – ernærede sig ved jordbrug. Da min far stiftede sin egen familie før Anden Verdenskrig, lejede han et stykke jord, dyr med mere. Han havde en kone og tre børn. Inden krigen klarede de sig godt.

I september 1939 blev den sydøstlige del af Polen (Ukraine), som følge af Hitler-Stalin-pagten (Molotov-Ribbentrop-pagten), annekteret af Sovjetunionen, og Polen holdt efter 20 år som selvstændig stat op med at eksistere. Da russerne ikke anerkendte synagogale vielser, måtte min fars familie skifte efternavn til min bedstemors pigenavn. Mænd – også min far – blev

Det var kun en drøm

indkaldt i den sovjetiske hær. I hæren blev der oprettet en brigade bestående af polakker (heriblandt jøder) og andre folkeslag, der beboede de steder, som før tilhørte Polen og efter 1939 Sovjetunionen. Men det varede ikke længe, før denne brigade blev opløst af Stalin. Ifølge min far kaldte Stalin disse soldater "nationens fjender". Min far fortalte om den lange tur, han og alle de andre soldater tog til fods mod den såkaldte "arbejdsfront" i Uralbjergene. Her skulle han sammen med mange andre arbejde for hæren.

I Uralbjergene mødte min far en bekendt fra sin egn, der fortalte ham, at hele hans familie var omkommet under krigen. Mange år senere har jeg af min fars kones niece fået at vide, at min fars kone sammen med tre børn flygtede fra byen, da tyskerne kom – hun ville ikke ind i byens ghetto og regnede med at kunne overleve ude på landet. Det lykkedes desværre ikke. Niesen, som overlevede krigen alene i Ukraine, og hvis overlevelse er en helt anden historie, fortalte mig også, at der var tre børn. Min far har altid fortalt om sin kone og to børn. Niesen berettede, at det yngste barn blev født,

Purimfest i 1930'erne. Min mor er nummer to fra højre side.

efter min far kom ind i hæren. Så min far har aldrig set sit yngstefødte barn. Efter at Tyskland den 22. juni 1941 ved Operation Barbarossa erklærede Sovjetunionen krig, faldt også senere Vestukraine i tyskernes hænder. Området blev nu kaldt Generalguvernementet.

Min mor, Basia Hinda, blev født i 1919 i Voronezh, Sovjetunionen. Familien stammede fra Riga, Letland, hvor de havde boet gennem flere generationer. Men under

Første Verdenskrig måtte mine bedsteforældre flygte til Sovjetunionen, til Voronezh. Det var der, min mor blev født i 1919. I 1920 vendte familien tilbage til Riga, og endnu to piger blev født. Mine bedsteforældre havde en korseletforretning. De har klaret sig fint. I mellemtiden var Letland den 18. november 1918 blevet fri fra tysk besættelse og erklæret uafhængigt. I tiden op til Anden Verdenskrig blev Letland dog presset af Sovjetunionen og Tyskland. Den 17. juni 1940 tvang Sovjetunionen letterne til at anerkende den sovjetiske dominans ved at besætte landet. Mange lettiske borgere blev på det tidspunkt tvangsforflyttet til Sovjetunionen, nogle til Sibirien, andre til øvrige steder i det sovjetiske land.

I forbindelse med, at Tyskland i 1941 besatte Letland, evakuerede Sovjetmagten sin hær og en del af den ikke-lettiske befolkning ud af landet. Hele min mors familie blev evakueret. Min mor var 20 år gammel dengang, hendes yngre søstre var henholdsvis 18 og otte år. Min mor fortalte, hvordan jøderne på vej til togene blev beskydt fra vinduerne hos de tyskvenlige lettere. I det nye sted tæt på byen Kirov (ca. 100 km nord for

Fotografiet af min mor, Basia Hinda, er taget i 1950'erne.

Det var kun en drøm

Moskva) var leve- og arbejdsvilkårene hårde, især da vinteren kom. Da de hørte, at man kunne søge om arbejde for hæren i Usbekistan, søgte de om forflytning og fik tilladelse. De fik bopæl i en landsby nær byen Tashkent.

Det var deres held, at de kom væk fra Letland. Letland var under tysk herredømme fra 1941 til 1945, og landet kom under tysk civilforvaltning og blev kaldt Generalbezirk Letland. Sammen med letter gennemførte besættelsesmagten udryddelsesaktioner mod Letlands jøder, hvilket medførte, at den jødisk-lettiske befolkning var tæt på at blive fuldstændigt udryddet. Efter krigen blev Letland en del af Sovjetunionen som den sovjetiske republik Latvia. Det varede frem til 1991, hvor Letland igen blev et selvstændigt land.

I Usbekistan blev mine bedsteforældre og min mor syge af tyfus. Begge mine bedsteforældre døde af sygdommen, men min mor kunne lige klare det takket være sin unge alder. De tre søstre blev helt alene. Da de havde hørt, at man søgte folk til at arbejde for hæren i Uralbjergene, "arbejdsfront" blev det kaldt, søgte de om forflytning. De fik igen tilladelse til det. De tre piger rejste den lange vej og blev placeret i en landsby

nær storbyen Tshelabinsk i Uralbjergene. Også der var arbejdet hårdt, levevilkårene ligeledes. Tidligt om morgenen vandrede de fra landsbyen til skoven, hvor de arbejdede. De kom hjem meget sent om aftenen. Det var især slemt om vinteren, hvor de hverken havde varmt tøj eller støvler.

Hårdest var det for den yngste ca. 10-årige søster. Hver dag på vej til skoven passerede de et lille hus, hvor der var en slags værksted. Der havde man samlet nogle kvinder, der syede og reparerede tøj for hæren og ledelsen. En af disse kvinder fik meget ondt af den lille pige. Hun påpegede over for min mor, at man måske skulle prøve at få pigen ind på dette værksted. Min mor gik til ledelsen og fik overbevist den om, at hendes søster skulle placeres på værkstedet, hvor de manglede folk. Min moster anede ikke noget om syning dengang, men hun lærte hurtigt gerningen der. Og så sad hun inde i varmen takket være den elskværdige kvinde, hvis navn ingen i familien kendte. I 1945 var krigen endelig slut, og min mor og hendes søstre søgte om lov til at vende tilbage til Letland, til byen Riga. Det fik de afslag på. Begrundelsen var, at de også ville kunne finde arbejde i Uralbjergene.

Min jødiske vuggestue i 1950'erne. Jeg er nummer fem fra højre på nederste række.

Det var kun en drøm

I 1945 lærte min mor min far, en polsk jøde, at kende. De blev gift i februar 1946. På dette tidspunkt gav Stalin polske flygtninge lov til at vende tilbage til Polen. Min mors yngre søster blev også gift med en polsk jøde, og de to par begav sig sammen med den yngste søster på en flere måneders lang togrejse til Polen. På turen holdt toget længe nær den landsby, som min far kom fra. Han forlod toget og tog ind til landsbyen for på ny at forhøre sig om sin families skæbne. Her fik han bekræftet, at ingen havde overlevet, og besked om, at han ikke kunne gøre krav på noget fra sit hjem. Mine forældre og resten af familien ankom til Polen i august 1946. De fik en lejlighed i den lille by Strzegom i Nedre Schlesien, og min far fik arbejde i et stenbrud i udkanten af byen. Efter nogen tid skiftede han arbejde og ernærede sig som snedker. I januar 1947 blev jeg født.

Fotografiet viser min far, Majer Vrazda, i 1950'erne.

Livet i Polen

Hjemme hos mig blev der talt jiddisch. Min mor kunne ikke polsk, og det var hende, som for det meste var sammen med mig. Derfor var jiddisch det første sprog, jeg lærte. Kun min far kunne tale polsk. I Strzegom kom jeg i vuggestue. Den blev etableret af jødiske kvinder (lærere, sygeplejersker og andre) efter krigen. Dér begyndte jeg også at tale polsk, og derefter lærte min mor at tale polsk af mig.

Min familie boede i Strzegom, indtil jeg blev fire år. Så flyttede vi til storbyen Wrocław, hvor min mors yngre søster allerede havde bosat sig med sin familie. Min mors yngste søster var flyttet til hovedstaden Warszawa for at blive uddannet der.

Min far arbejdede som snedker, mens min mor var invalidepensionist. Også min far blev pensioneret, før vi forlod Polen. Vilkaerne var trange, men vi klarede os. Vi boede tre personer i en toværelseslejlighed i byens centrum. Der var ingen entré. Lejligheden var kulopvarmet, og den havde nogle flotte kakkelovne, men de var gamle og i uorden. Senere blev de udskiftet med nye, men de var ikke flotte. Da jeg blev en større pige, hjalp jeg min far med at læsse kullet af, placere det i kælderen og bære en spand med kul op i lejligheden. Der var kun koldt vand. Til at starte med var der kun en kulopvarmet ovn til madforberedelse. Senere blev ejendommen tilført gas, og vi fik et gaskomfur. Der var intet badeværelse, så køkkenet tjente til både madlavning, personlig hygiejne, opvask og vask af tøj. Badning foregik i en stor balje placeret midt på køkkengulvet. Toilettet var på trappen, men heldigvis på samme etage. Fire familier skiftedes hver uge til at holde det rent. Det var også min opgave, da jeg blev en stor pige.

Jeg kom i skole som seksårig. I Wrocław havde man efter krigen etableret en jødisk grundskole og et gymnasium. De lå i den anden ende af byen. Jeg startede på den jødiske skole, men efter to uger konkluderede mine forældre, at det var alt for lang en rejse for en lille pige, og jeg blev forflyttet til den lokale skole, der lå bag ved vores gård. Dengang jeg begyndte min skolegang, slog man stadig skolebørn som afstraffelse. Forseelser blev straffet med slag med en lineal på håndfladen. Efter

Det var kun en drøm

*Her er jeg i fjerde klasse, hvor vi fik katolsk undervisning af en præst, som også ses på fotografiet.
Jeg sidder som nummer to fra venstre side på nederste række.*

nogle år blev afstraffelse i skolerne heldigvis forbudt. Det var også en tid, hvor der blev undervist i katolsk på skolerne. På min skole blev denne religionsundervisning varetaget af en præst. Jeg blev meget forskrækket, da jeg første gang så manden i den sorte præstekjole. Som jøde kunne jeg blive fritaget fra religionstimerne. Men da jeg godt kunne lide fortællingerne, vi hørte, fik jeg af mine forældre lov til at deltage i timerne. Efter ca. fire år blev katolsk som et fag afskaffet på min skole. Børnene kunne fortsætte deres undervisning hos nogle nonner, og med mine forældres tilladelse (jeg kunne stadig lide historierne) kunne jeg i et stykke tid også deltage i religionsundervisningen.

Mine første skoleår, som fandt sted under Stalintiden, var præget af hårde linjer. Det blev mildere efter stalinismens fald. Man gik i skole i syv år, hvorefter man kunne vælge undervisning i gymnasier, faggymnasier eller på fagskoler af kortere forløb. Efter 7. klasse blev jeg optaget på et gymnasium i nærheden af, hvor vi

boede. Både i folkeskolen og i gymnasiet skulle man bruge uniformer. De var som regel selvsyede. Der skulle ikke være forskel på børn. På frakkeærmerne skulle ens skoleemblem påsyes, for skolebørn skulle være synlige. I 1964 fik jeg min studentereksamen og kom ind på universitetet i Wrocław på Det Russiske Fakultet. Jeg afsluttede mine studier lige inden, vi forlod Polen. Inden universitetet søgte jeg faktisk ind på Højere Pædagogisk Seminar, men jeg fik at vide, at jeg "på grund af pladmangel ikke var blevet optaget". Var jeg mon det upålidelige element, som senere skulle undervise unge mennesker, landets fremtid?

Jeg var altid bevidst om, at vi var jøder. Og hele vores omgangskreds vidste det. I vores hjem holdt vi jødiske traditioner, men vi var ikke religiøse. Min far gik dog i synagoge hver fredag. Jeg har altid haft en bred vennekreds bestående af både jøder og ikke-jøder. Det hændte, at hvis vi børn skændtes, fik jeg af mine ikke-jødiske kammerater at vide, at jeg var en "jødesmøvs".

Det var kun en drøm

Jeg havde også ikke-jødiske venner, der for eksempel i Pesach-tiden med glæde havde nydt et stykke *matza*, og venner, der inviterede mig til deres kristne helligdage. Til gengæld var der kun jøder i mine forældres omgangskreds.

Lige efter krigens afslutning blev der etableret jødiske institutioner, hvor man kunne blive oplært i forskellige fag og få arbejde i en jødisk virksomhed. I Polen var der desuden et jødisk forbund, der tog sig af jødisk kultur- og socialliv. Børn og voksne kunne komme til forbundets aktiviteter. Dér gik jeg for eksempel til kurser, hvor jeg lærte at skrive på jiddisch. Og dér gik jeg til danseundervisning. Børn og unge lærte hinanden at kende, og der opstod mange venskaber. Forbundet stod også for sommerlejre for børn og unge, hvor man kunne komme på en måneds ophold. Også her opstod der mange venskaber og forelskelser, der førte til ægteskaber. Mellem os venner besluttede vi, at vi efter udrejsen fra Polen, spredt ud over hele verden, ville mødes hvert femte år til et træf i Israel. Det første træf fandt sted i 1989 i Ashkelon – 20 år efter at de fleste forlod Polen. Vi mødes den dag i dag, men nu hvert tredje år. Begivenheden kaldes ”Reunion 68” for at markere studenterdemonstrationerne og den antisemitiske kampagne i Polen i marts 1968.

I efterkrigstidens Polen blev et jødisk teater genåbnet i Warszawa i november 1946 med Ida Kamińska som kunstnerisk instruktør. Ida Kamińska var også den, der frem til krigens udbrud i 1939 havde ledet Det Jødiske Teater i Warszawa. I den tidligste efterkrigsperiode turnerede teatret mellem byerne Lodz (1949-1953) og Wrocław (1953-1955). I 1955 blev det statslige jødiske teater permanent etableret i Warszawa og opkaldt efter Ida og hendes mor Ester Rachel: Ester Rachel Kamińskas og Ida Kamińskas Statslige Jødiske Teater. I juli 1968 forlod Ida Kamińska Polen for stedse i protest mod den polske regerings antisemitiske kampagne i marts samme år.

For mig, en seks-otteårig pige, var det en stor oplevelse at komme til teatrets forestillinger. I de to år, teatret var på turné i Wrocław, tog min mor mig til samtlige teaterforestillinger. Senere, da teatret var i byen, kom

jeg der også alene. Under mit besøg i New York i 1979 havde jeg fornøjelsen af at være til højtideligheden, hvor man fejrede Ida Kamińskas 80-års fødselsdag. Kort tid efter døde den store instruktør og skuespiller.

I Polen var der efter krigen et rigt kulturliv. Teatrene var på et højt kunstnerisk niveau, og jeg benyttede mig ofte af muligheden for at se et godt teaterstykke. Bøger var ikke så dyre dengang. Jeg læste meget og kunne anskaffe mig værker af både polske og udenlandske forfattere. Kunne man russisk, kunne man købe bøger, der var endnu billigere end bøger på polsk. Polsk kinematografi var også på et meget højt niveau. Biograferne viste mange gode film, både polske og udenlandske. Polsk TV var også på et højt niveau, men det stiftede jeg kun kortvarigt bekendtskab med, da vi først fik et fjernsyn nogle år før, vi forlod Polen. Og da jeg læste på universitetet, blev jeg medlem af Studenterforeningen, hvor der foregik mange kulturelle og sociale begivenheder.

I tiden frem til 1968 var der i Polen forskellige perioder, hvor jøderne følte sig undertrykte. Lige siden Anden Verdenskrigs afslutning havde der været forskellige bølger af udvandring til Israel. Jeg hørte ofte af mine forældre og deres venner udtrykket: ”Jøden må altid sidde på kufferten” eller ”jøden, den evige vandrer”. I takt med, at jeg blev voksen, kunne jeg bedre forstå den politiske situation i landet. I foråret 1968, da studenterdemonstrationerne kom til Wrocław (som også var en universitetsby), begyndte strejken også der på universitetet. Til mine forældres store bekymring deltog jeg i strejken. Men jeg lovede ikke at overnatte der, og jeg holdt mit ord. Mange kendte imidlertid ikke til de politiske begreber, som lå bag de antijødiske kampagner. Selv mine studiekammerater, som var imod regeringens politik over for de intellektuelles modstand og regeringens antisemitiske kampagne, var ikke rigtigt klar over, hvad antisemitisme og antizionisme egentlig var. Jeg følte, at jeg var nødt til at belyse det, og de tog mine forklaringer til sig.

Jeg oplevede, at en stor del af den polske befolkning var antijødisk. Efter at Gomulka havde erklæret jøder som Polens ”femte kolonne” og givet jøderne frist til at forlade landet, følte jeg mig uønsket i Polen, som hidtil

Det var kun en drøm

havde været mit hjem. Jeg ville ikke blive dér. Til at begynde med mente min mor, at jeg skulle rejse alene. Men min far ønskede heller ikke at blive i Polen. Det var mig imod, at min mor skulle efterlades, så konklusionen blev, at enten rejste vi alle tre, eller også blev vi alle tre i Polen sammen. Så tog min mor beslutningen, at vi skulle rejse til Skandinavien – Danmark eller Sverige – hvor de på dette tidspunkt åbnede dørene for jøder fra Polen.

Det blev min opgave at ordne alle papirerne. Jeg begav mig til hovedstaden og fik en aftale med Den Svenske Ambassade om et besøg angående visa. Der blev stillet spørgsmål om vores alder, helbredstilstand, beskæftigelse og uddannelse. Jeg kunne godt få indrejsetilladelse til Sverige, men mine forældre kunne ikke. De var ikke godt nok uddannede, og de var pensionister. Jeg takkede for Sveriges ”humanitære” tilgang til sagen og gik derefter til Den Danske Ambassade. Her blev ingen betingelser stillet. Alle var velkomne uanset alder, profession og sundhedstilstand. Hvad Sverige angik, ændrede man taktikken efter et par år og åbnede dørene for alle. Den dag i dag bryster de sig dog med, at de har fået veluddannede grupper af jøder fra Polen. Danmark kan i stedet bryste sig med, at alle fik lov til at komme ind fra starten. Mange af de jøder, der kom til Danmark fra Polen, fik i årenes løb deres ønskede uddannelse i Danmark, fik succes i livet og bidrager stadig til det danske samfund. Så man kan godt sige, at Polen har tabt ved at bortvise så mange af sine statsborgere. Hvad Polen har tabt, har Danmark vundet.

Efter min hjemkomst fra Warszawa skulle vi søge om udrejsetilladelse. Der var mange papirer, der skulle udfyldes, og man skulle stå i lange køer for at få dem afleveret. Det værste var statens beslutning om, at den udrejsende selv skulle søge om fratagelse af sit polske statsborgerskab. Dette blev som tidligere skrevet iscenesat som en frivillig handling. Og officielt hed det, at man frivilligt rejste til Israel, uanset hvilket land man havde tænkt sig at være på vej til. Uanset rejsemålet skulle alle endda bede om visum til Israel. Det kunne man få hos Den Hollandske Ambassade, der repræsenterede Israel i Polen (der var ingen diplomatiske forbindelser mellem Israel og Polen efter krigen i 1967).

Endelig kom vi så langt som til at samle vores ejendele sammen. Efter en hel dags chikaner hos toldvæsenet blev en lille trækasse med vores tøj, sengetøj, service, bøger og en enpersonersbriks fragtet til Danmark. Min mor mente, at med briksen ville mindst én af os have et sted at sove. Eller at vi måske kunne sove på skift? Alt blev nøje gransket af tolden. Det fremgik tydeligt, at de ville have gaver eller bestikkelse. Og måske derfor tog det så lang tid. Jeg kan huske, at jeg diskuterede længe med en, som ville have en af mine bøger. Til sidst fik jeg lov til at beholde den. Vi havde en tallerken, hvor der bagpå stod årstallet 1948. Pludselig erklærede toldmanden, at man ikke måtte føre antikviteter ud af landet. Han ville slet ikke høre på, at antikviteter er genstande, der oftest er over 100 år gamle. Vi tog tallerkenen med hjem og pakkede den ned i vores håndbagage. Denne tallerken fandt så også vejen til Danmark. Jeg har hørt fra en af mine venner, at han havde et musikinstrument med i sin fragtede bagage – sin harmonika. På trods af, at han havde et dokument, der tillod ham at føre instrumentet ud af landet, blev han bedt om at demonstrere, at han virkelig kunne spille på det, før han fik tilladelse til at føre det ud af landet.

Vi forlod Polen og Wrocław den 14. oktober 1969. Min barndom og ungdom var væk, og jeg blev pludselig voksen. I takt med, at toget bevægede sig mod Berlin, hvor vi skulle skifte til toget mod København, forsvandt mine unge år bag mig sammen med en uventet, ejendommelig fornemmelse af et tilhørsforhold.

Det var forbudt at føre polske penge ud af landet, så vores sidste zloty brugte vi i togets kiosk. Vores håndbagage måtte kun køre til DDR's grænse i godsvognen. Længere var bagagetransporten ikke betalt for. Vi skulle tage al vores håndbagage ved grænsen og flytte den til vores kupé. Men pludselig kunne vi ikke finde bagagekvitteringen. Derfor blev alle vores kufferter kastet ud på perronen og tjekket af tolden, og vi fik ikke lov til at fortsætte med toget. Efter at toget var kørt, fandt vi endelig vores kvittering, men vi måtte vente hele natten på stationen på morgentoget til Berlin. Penge havde vi ingen af. For de varer, vi købte i kiosken på toget (lidt vodka og cigaretter), fik vi lov til at sidde indenfor i stationsbygningen i stedet for at tilbringe natten stående på perronen.

Det var kun en drøm

Hvad var idéen med bagagen i godsvognen, som bagefter alligevel skulle tages ned i kupéen? Det er for mig en gåde den dag i dag. Vi ankom til København den 15. oktober 1969. Mine forældre – afventende og forsigtige. Jeg – selvsikker, færdiguddannet på universitetet, fuld af forventning og uro, men også nysgerrighed i forhold til det ukendte.

Her ses jeg og mine venner fra Polen på en af vores første ture i København i 1969. Jeg står til højre for garderen.

Mødet med Danmark

Vi ankom til Københavns Hovedbanegård en sen eftermiddag. Vi (flere familier) blev mødt på hovedbanegården af en af vores venner fra Wrocław, som allerede i ca. en måneds tid havde været i København. Han førte os til Rigspolitiet. Jeg var meget nervøs, for jeg huskede meget stressende og nedværdigende møder med politiet (militsen, som det hed dengang) i Wrocław før vores afrejse. Til min store forundring blev vi modtaget af høflige politimænd. Vi fik noget at spise, og vi fik at vide, at vi ville blive indlogeret på St. Lawrence, et skib på Kalvebod Brygge, som var blevet forvandlet til hotel. Skibet St. Lawrence var ankommet til København den 24. april 1968. Det havde 500 sengepladser og skulle oprindeligt være et tilskud til byens hotelkapacitet ved festlighederne i anledning af byens 800-års jubilæum. Senere fik Dansk Flygtningehjælp lov til at råde over hotellet. Men da skibet på vores ankomstdag var overfyldt, blev vi midlertidigt indlogeret på et hotel på Åboulevarden på Frederiksberg. Det tog fem dage, før vi blev overført til St. Lawrence.

På politigården fik vi vores første lommepenge. Om aftenen bevægede vi os mod Rådhuspladsen. Vi skulle have noget at spise, og vi blev oplyst om, at man kunne få billige retter på Cafeteria ABC. Vi gik forbi Søpavillonen, som vi troede var rådhuset. Endelig fandt vi Rådhuspladsen og cafeteriet. Ud fra billeder på menukortet bestilte vi pølser og kartoffelsalat, for det så bekendt ud. Smagen var imidlertid ikke bekendt. Pølserne kunne vi godt lide, men ikke kartoffelsalaten. Den var alt for sød til os. I dag kan vi godt spise den og også andre ting, som indeholder sukker som for eksempel sild, men ikke dengang.

Hver morgen skulle vi i hotellets reception forhøre os om, hvorvidt vi skulle flytte til skibet. Det skete først på femtedagen. På hotellet på Åboulevarden blev vi indlogeret på to værelser: Et til mine forældre og et til mig. For første gang i mit 22-årige liv havde jeg et værelse for mig selv. Uden for mit vindue hang der et stort lyskilt, hvor der stod "Hotel". Trods gardiner belyste det faktisk hele værelset, så det var svært at falde i søvn. Det må være lykkedes til sidst, for pludselig ser jeg for mig, at vi bliver tvunget ind i et tog. Jeg blev meget ræd. Vi skulle tilbage til Polen! Men jeg vågnede med et sæt. *Det var kun en drøm.* Jeg kunne se, at jeg var på mit belyste hotelværelse, og blev glad for at se lyskiltet. Jeg var i København. Mit nye liv kunne begynde. Efter fem dage flyttede vi til St. Lawrence. Vi fik igen to rum: Et appartement til mine forældre og en kahyt til mig selv. På skibet fik vi udleveret penge til mad og transport.

I takt med, at man fandt indlogeringsmuligheder på andre hoteller, blev de 500 mennesker, der boede på St. Lawrence, overflyttet. Vi havde boet på skibet i seks uger, da vi kom til at bo på Hotel Absalon i Helgolandsgade. Både på skibet og på hotellerne fik vi morgenmad. Resten af måltiderne kunne købes for vores lommepenge. Om aftenen spiste vi på Cafeteria Vista på Vesterbrogade ved Vesterbros Torv, hvor der var rimelige priser. Vi undersøgte nabolaget. En af de første dage gik min mor og jeg en tur ad Istedgade. Vi var betaget af vaskerierne. Vi beundrede frugt og grønt udstillet ved forretninger på gaden, og ingen stjal. Sammen med mine venner kiggede jeg ind ad vinduerne til pornobutikker.

Det var kun en drøm

I den første tid skulle vi møde på Dansk Flygtningehjælps kontor for at få lommepenge og høre nyheder. Alle begyndte at gå til danskundervisning. Det foregik på Dansk Flygtningehjælps skole på Islands Brygge, og sprogundervisningsmetoden var ny. I de første par uger så vi ikke noget på skrift. Vi skulle høre efter og gentage ord og sætninger. At genkende det skrevne ord, som vi allerede havde hørt, var meget svært i starten. Udover at blive undervist af lærere (der for det meste var studerende) havde vi også undervisning på såkaldte sproglaboratorier, hvor vi hørte bånd med indtalte spørgsmål, der skulle besvares. Efter kurset meldte jeg mig til et danskursus på universitetet, hvor jeg gennemgik og bestod tre niveauer. Jeg ville ikke søge job eller eventuelt læse videre uden at have lært sproget.

Jeg ville meget gerne undervise i russisk på gymnasiet, men i starten af 1970'erne begyndte unge mennesker desværre at fravælge russisk på de danske gymnasier. Jeg fandt ikke et job som lærer. I stedet forsøgte jeg at læse engelsk på universitetet, men blev dog hurtigt enig med mig selv om, at det måske igen ville ende på samme måde: Jeg ville have et eksamenspapir/diplom, men ikke et job. Jeg tog derfor en eksamen på Maskinskrivningsakademiet og fik forskellige kontorjobs. Et af dem endte i 1973 med en fastansættelse hos et forsikringselskab. Der arbejdede jeg i lidt over 40 år og stiftede venskaber, som varer den dag i dag.

Efter 11 måneder på Hotel Absalon fandt Dansk Flygtningehjælp en lejlighed til vores familie på Østerbro, og fra 1970 begyndte vores lidt mere stabile liv i Danmark. I den tid alle os fra Polen boede på hoteller i København, mødte jeg mine venner. Venner for livet, mennesker, som jeg mødte i Danmark. Jeg var ydermere så heldig, at min veninde fra Polen også kom til Danmark i 1973, så vi kunne følges ad gennem livet.

Allerede i slutningen af december 1969 var jeg på en lille togrejse til Rom. Jeg skulle møde mine andre venner, der rejste fra Polen samme dag som os. De skulle forenes med deres familie i USA og ventede i Rom på indrejsetilladelse. Fulde af forventninger om det nye frie liv fejrede vi nytåret 1970 sammen, og jeg fik muligheden for at opleve den evige by. Da toget på vej tilbage krydsede den danske grænse, blev jeg meget glad.

Jeg steg ud på hovedbanegården i København og følte, at jeg var hjemme. Jeg blev meget forundret. Allerede! Det var en smuk følelse. Den dag i dag bliver jeg stadig varm om hjertet, når jeg vender tilbage til Danmark fra udlandet.

Næsten lige fra ankomsten til Danmark har ældre og unge polske jøder organiseret sig i foreninger. Der var et stort behov for socialt og kulturelt samvær, og de to foreninger fra dengang eksisterer den dag i dag. Jeg er selv aktiv i en af dem. Et samarbejde med Det Jødiske Samfund ligger os meget på sinde.

Den hjælp, vi fik fra Dansk Flygtningehjælp ved ankomsten til Danmark, har vi været meget taknemlige for. At starte et nyt liv uden sprog og med en fremmed kultur var hårdt især for mine forældre, der siden 1941 havde måttet flytte fra land til land. Som Bent Lexner sagde ved min mors begravelse: "At rejse er at overleve." Jeg betragter mine forældres generation som en generation af sande helte. Efter krigens rædsler tabte de ikke modet, selvom de først skulle bygge et nyt liv op for sig selv og senere for deres børn. Mange af dem havde modet til at stifte familier på ny, på trods af store menneskelige tab under krigen. Heriblandt min far.

Min mor fik tilkendt invalidepension i Danmark. Selvom min far ved ankomsten til Danmark var 63 år gammel, arbejdede han fra 1970-1971 hos Gyldendal og fik folkepension derefter. Vi fik alle tre tilkendt dansk statsborgerskab i 1976. Jeg var og er taknemlig for, at jeg som fri jøde kan leve i Danmark og kan bidrage til det danske samfund. Dog synes jeg, at der nu er kommet en mørk sky over det religionsfrie Danmark. Her tænker jeg på forbud mod den religiøse slagtning af dyr på dansk jord, og nu taler man også om omskæringsforbud – to centrale påbud i jødedommen. Jeg håber ikke, at omskæringsforbuddet bliver vedtaget. Jeg tænker også på, at vi i Danmark for tre år siden har oplevet to terrorangreb. Det medførte, at jødiske institutioner nu er bevogtet af politi og militær. Selvom det er meget trist, at man blev tvunget til det, så beviser det igen, at Danmark passer på sin befolkning. Ligesom i 1943.

Det var kun en drøm

Jeg er taknemlig for, at jeg fik lov til at komme til Danmark. Da jeg selv fik børn, kunne jeg frit vælge, hvordan jeg ville opdrage dem. Selv har de også friheden til at bestemme. Jeg håber for mine børn og børnebørn, at de aldrig vil blive tvunget til at forlade det land, de er født og opvokset i, medmindre de selv ønsker at finde nye græsgange. For Danmark er vort hjem. Her har jeg stiftet min egen familie. Her bor vi alle. Det er også her, mine kære forældre har fundet hvile på Mosaik Begravelsesplads.

NOTER

1. Artiklen baseres på mine personlige erindringer, mens de historiske oplysninger kan findes på denstoredanske.dk, historienet.dk, folkedrab.dk, Wikipedia og i bogen *En indvandringshistorie. Jøder i Danmark i 400 år*. København: Dansk Jødisk Museum 2018.

Det var kun en drøm